

УДК 82-311.6
М23

Оригінальна назва твору: THE MIRROR & THE LIGHT

Уперше опубліковано у Великій Британії 2020 року
Fourth Estate, підрозділом HarperCollinsPublishers
77–85 Fulham Palace Road, London W6 8JB
www.4thestate.co.uk

Право Гіларі Мантел бути визнаною Автором Твору
застережено відповідно до Закону про захист авторських
і патентних прав, а також прав у галузі
конструкторських винаходів від 1988 року.

*Усі права збережено. Жодна частина даної книжки не може бути відтворена
в будь-якій формі без письмового дозволу власників авторських прав.*

*Присвячується Мері Робертсон
на честь нашої багаторічної дружби.*

Мантел Гіларі

М23 Дзеркало і світло. Роман / пер. з англ. Н. Лазаревич. — Харків :
Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2022. — 816 с.

ISBN 978-617-09-7699-4

Роман Гіларі Мантел «Дзеркало і світло» тріумфально завершує трилогію про Томаса Кромвеля — видатного державного діяча часів правління короля Генріха VIII. Перші дві книжки трилогії — «Вулфголл» та «Везить тіла» — удостоїлися найпрестижнішої Букерівської премії, а новий роман письменниці за лічені години після публікації 2020 року став бестселером номер один за версією «Нью-Йорк Таймс» і лише за рік був перевиданий у 65 країнах.

Отже: останні місяці величчя сина коваля з містечка Патні, який здійснив сходження до вершин влади та багатства виключно завдяки гострому розуму, проникливості та визначній політичній інтуїції. Незважаючи на повстання всередині країни, змови зрадників за кордоном і загрозу вторгнення, що випробовують на міцність владу Генріха VIII, Кромвель бачить Англію у дзеркалі майбутнього: країна визріла для релігійних реформ і рішучих змін. Але у жорсткій сутичці між сьогоднішнім і минулим, між королівською волею, знаттю та простолюдом завжди залишається відкритим питання: як довго зможе вистояти реформатор, чиє життя цілком залежить від жорсткої та примхливої волі правителя.

Саме в такій боротьбі народжується могутня нація: через конфлікти, зіткнення пристрастей, неймовірну енергію віри та безмежну відвагу.

УДК 82-311.6

Copyright © Tertius Enterprises 2020
© Н. Лазаревич, пер. з англ., 2021
© «Фабула», макет, 2022
© Видавництво «Ранок», 2022

ISBN 978-617-09-7699-4

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ДІЙОВІ ОСОБИ

Небіжчики

Анна Болейн, королева Англії.

Її гадані коханці:

Джордж Болейн, віконт Рочфорд, її брат,

Генрі Норріс, головний джентльмен з особистих покоїв короля,
Френсіс Вестон і Вільям Бертон, джентльмени при королі.

Марк Смітон, музикант.

Дім Кромвеля

Томас Кромвель, пізніше лорд Кромвель, секретар короля, лорд-хранитель малої печатки, представник короля у справах Церкви.

Грегорі, його син, єдиний із його дітей від шлюбу з Елізабет Вайкіс, який дожив до дорослого віку.

Мерсі Прайор, його теща.

Рейф Седлер, старший діловод, вихованець Кромвеля, пізніше на службі в короля.

Гелен, дружина Рейфа.

Річард Кромвель, його небіж, одружений із Френсіс Марфін.

Томас Авері, хатній рахівник.

Терстон, старший кухар.

Дік Персер, псар.

Женнеке, позашлюбна донька Кромвеля.

Крістоф, слуга.

Метью, слуга, який раніше служив у Вулфголі.

Бастінгс, човняр.

Родина і дім короля

Генріх VIII.

Джейн Сеймур, його третя дружина.

Едуард, її син, народжений 1537 року, спадкоємець престолу.

Генрі Фіцрой, герцог Річмонд, позашлюбний син Генріха від Елізабет Блаунт, одружений з Мері Говард, донькою герцога Норфолка.

Марія, донька Генріха від Катерини Арагонської, виключена з порядку спадкування престолу після того, як його перший шлюб був оголошений недійсним.

Еліза (Єлизавета), малолітня донька Генріха від Анни Болейн, виключена з порядку спадкування престолу після того, як його другий шлюб був оголошений недійсним.

Анна, сестра герцога Вільгельма Клевського, четверта дружина Генріха.

Катерина Говард, дружка Анни, потім п'ята дружина Генріха.

Маргарет Дуглас, племінниця Генріха, донька його сестри Маргарити від її другого шлюбу з Арчібальдом Дугласом, графом Ангусом, виховувалася при дворі Генріха.

Вільям Баттс, Волтер Кромер, Джон Чемберс — лікарі.

Ганс Гольбайн, живописець.

Секстон, відомий як Латка, блазень, раніше служив у Вулсі.

Родина Сеймурів

Едвард Сеймур, старший син, одружений з Енн (Нен) Стенгоуп.

Леді Марджері Сеймур, його матір.

Томас Сеймур, його молодший брат.

Елізабет, його сестра, вдова сера Ентоні Отреда, пізніше дружина Грегорі Кромвеля.

Чинівники і духовенство

Томас Різлі, відомий як Звіть-Мене-Різлі, хранитель особистої королівської печатки, колишній протеже Гардінера, пізніше зблизився із Кромвелем.

Стівен Гардінер, єпископ Вінчестерський, посол у Франції, раніше був секретарем кардинала Вулсі, а тоді — секретарем короля. Усунений із цієї посади Кромвелем.

Річард Річ, спікер Палати громад, голова Суду придбань.

Томас Одлі, лорд-канцлер.

Томас Кранмер, архієпископ Кентерберійський.

Роберт Барнс, священник, лютеранин.

Г'ю Латімер, єпископ Вустерський, реформат.

Річард Семпсон, єпископ Чичестерський, знавець канонічного права, консерватор.

Кутберт Танстолл, єпископ Даремський, колишній єпископ Лондонський.

Джон Стокслі, консерватор, єпископ Лондонський, пов'язаний зі страченим Томасом Мором.

Едмунд Боннер, посол у Франції після Гардінера, єпископ Лондонський після Стокслі.

Джон Ламбет, священник-реформат, звинувачений у ересі і спалений 1538 року.

Придворні та знать

Томас Говард, герцог Норфолк.

Елізабет Зуш, абатиса.

Доротія Вулсі, відома як Доротія Кленсі, незаконнонароджена донька кардинала.

Йоркістські претенденти на трон

Генріх Куртене, маркіз Ексетер, нащадок доньки Едуарда IV.

Гертруда, його дружина.

Маргарет Поул, графиня Солсбері, племінниця Едуарда IV.

Генрі, лорд Монтегю, її старший син.

Реджиналд Поул, її син за кордоном, пропонувався очільником хрестового походу, який мав би повернути Англію під контроль папи.

Джеффри Поул, її син.

Констанс, дружина Джеффри.

Посли

Есташ Шапої, посол імператора Карла V, франкомовний савояр.

Дієго Гургадо де Мендоса, тимчасовий посол імператора.

Жан де Дентевіль, французький посол.

Луї де Перро, сьєр де Кастійон, французький посол.

Шарль де Марільяк, французький посол.

Антуан де Кастельно, єпископ Тарбський, французький посол.

Гоштеден, Оліслегер, Гарст — клевські послы.

У Кале

Лорд Лайл, губернатор, дядько короля.

Гонор, його дружина.

Енн Бассетт, одна з доньок Гонор від першого шлюбу.

Джон Гасі, член гарнізону Кале, повірений Лайла.

У Лондонському Тауері

Сер Вільям Кінгстон, комендант Тауера.

Едмунд Волсінгем, лейтенант, заступник Кінгстона.

Мартін, ключник.

Друзі Кромвеля

Гамфрі Монмаут, лондонський купець, раніше був ув'язнений за надання притулку Вільяму Тіндейлу, перекладачу Біблії англійською мовою.

Роберт Пакінгтон, купець, депутат Парламенту.

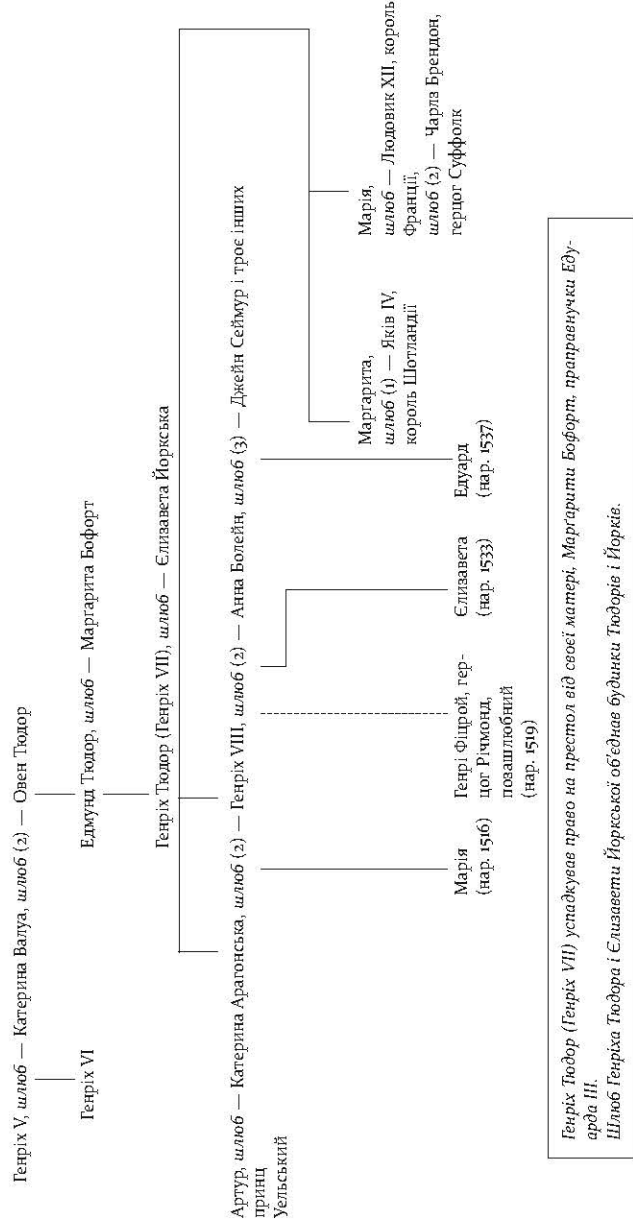
Стівен Вон, антверпенський купець.

Маргарет Вернон, абатиса, колишня гувернантка Грегорі.

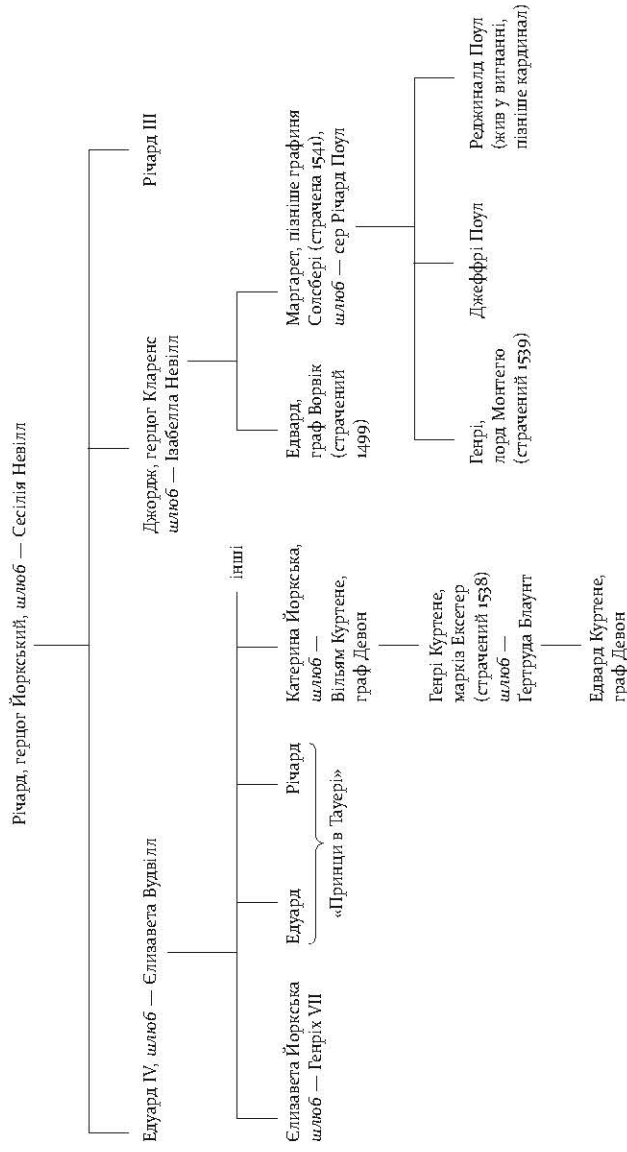
Джон Бейл, колишній чернець, драматург.

ГЕНЕАЛОГІЧНІ ДЕРЕВА

Тюдори (скорочено)

Противники Генріха VIII з дому Йорків (скорочено)

Frères humains qui après nous vivez
N'ayez les cuers contre nous endurciz.
François Villon

Братове, що лишилися живі,
Суворим словом не картайте нас.¹
Франсуа Війон

Поглянь угору, глянь на вітер,
Бо ми пливти готові.
«Нойв Потоп», містерія

ЧАСТИНА ПЕРША

---

¹ Переклад Г. Кочура.

БУРЯ І

Лондон, травень 1536 року

Коли голову королеви відтять, він іде геть. Раптове відчуття голоду нагадує йому, що вже час для другого сніданку чи, може, раннього обіду. Становище безпрецедентне, і жодні правила не вказують нам, що слід робити далі. Свідки, які стали навколішки, щоби помолитися за душу страченої, підводяться і надягають капелюхи. Під капелюхами здивовані обличчя.

Але потім він озирається, щоби подякувати кату. Цей чоловік виконав свою роботу як належить, і хоча король добре йому заплатить, важливо на додачу винагородити його добрим словом і капшуком із грішми. Він сам колись був бідним, тому добре це розуміє.

Маленьке тіло лежить на ешафоті, де і впало: животом донизу, руки випростані, навколо червона калюжа, кров просочується між дошками. Француз — вони послали за катом із Кале — підняв голову, загорнув у полотно, а тоді вручив одній із жінок, що були при Анні в її останні миті. Він побачив, як узявши згорток, жінка затремтіла всім тілом. Вона тримала його так, ніби голова виявилася важчою, ніж можна було сподіватись. Він бував на полі бою, тож знає про це з досвіду.

Жінки добре трималися. Анна би ними пишалася. Вони не дозволять жодному чоловіку торкнутися до неї, виставляють вперед долоні, відштовхуючи тих, хто намагається їм допомогти. Шикуються у клин і переступають через вузьку огорожу. Він чує, як вони затамовують подих, коли піднімають те, що від неї лишилося, тримаючи її за одяг; вони бояться, що тканина трісне, і вони торкнуться її плоті, що остигає. Кожна оминає подушку, на яку вона ставала колінами, тепер просякнулу її кров'ю. Краєм ока він зауважує фігуру, що вислизає геть, неприкаяного худого чоловіка у шкіряному джеркіні. Це Френсіс Браян, меткий придворний, поспішає повідомити Генріху, що той уже вільний. На Френсіса можна покластися, думає він: він родич мертвої королеви. Але згадує, що й новій королеві він теж рідня.

Служителі Тауера знайшли замість труни скриню з-під стріл. Худе тіло поміщається в неї. Жінка, що тримає голову, стає навколішки зі своїм мокрим згортком. Оскільки іншого місця немає, вона кладе голову в ноги трупа. Вона встає, хрестячись. Руки свідків повторюють цей рух, і його рука теж починає слідувати за ними, але він швидко опановує себе й злегка стискає кулак.

Жінки востаннє окидають усе поглядом. Потім відступають назад, показуючи руками, щоби чоловіки не підходили до них, начебто під тим приводом, аби не забруднити одяг. Один із людей коменданта Кінгстона простягає їм лляні рушники — запізно. Ці люди просто неймовірні, говорить він до француза. Не мати труни, коли в них було кілька днів на підготовку? Вони ж знали, що вона помре. Вони не сумнівалися щодо цього.

— Ну, може, і сумнівалися, майстре Кремюель. — (Жоден француз не здатен правильно вимовити його ім'я.) — Може, сумнівалися, бо, я думаю, сама леді сподівалася, що король надішле гінця, щоби припинити це. Навіть коли вона піднімалася сходами, то озиралася через плече, ви бачили?

— Він про неї не думав. Його думки цілком заповнені новою нареченою.

— Alors¹, може, цього разу йому більше пощастить, — каже француз. — Вам же краще, щоби так і було. Якщо мені доведеться робити це ще раз, я візьму дорожче.

Кат відвертається і починає чистити свій меч. Робить це з любов'ю, ніби зброя — його друг.

— Толедська сталь. — Він захоплено піднімає його. — Нам досі доводиться звертатися до іспанців, аби добути такий клинок.

Він, Кромвель, торкається металу пальцем. Із теперішнього вигляду не здогадаєшся, але його батько був ковалем, він прикипів душею до заліза, сталі, усього, що видобуто із землі, розплавлено, залито у форму чи викувано, що має ріжучу крайку. На мечі ката вигравіруваний терновий вінець і слова молитви.

Тепер глядачі розходяться: придворні, олддермени, міські чиновники, насуплені люди у шовках і золотих ланцюжках, у кольорах Тюдорів і з емблемами лондонських цехів. Десятки свідків, жоден із яких не певен, що саме він бачив. Вони розуміють, що королева мертва, але все сталося надто швидко, аби вони могли це усвідомити.

— Вона не страждала, Кромвелю, — каже Чарлз Брендон.

— Мій лорде Суффолк, ви би тішилися, якби страждала.

Брендон викликає в нього огиду. Коли інші свідки опустили навколішки, герцог лишився стояти рівно, бо так сильно ненавидів королеву, що не схотів віддати їй навіть цю останню шану. Він згадує, як вона нерішуче рухалася до ешафоту: все озиралася через плече, як слухно зауважив француз. Навіть промовляючи свої останні слова і прохаючи людей молитися за короля, вона дивилася над

¹ Отже (фр.).

головами натовпу. Однак не дозволила надії ослабити себе. Мало хто з жінок зберігають таку рішучість до останнього, та й із чоловіків теж небагато. Він бачив, як вона затремтіла, але лише після своєї останньої молитви. Плахи не було, кат із Кале її не використовує. Анні наказали стати навколішки прямо, ні на що не спираючись. Одна із жінок зав'язала їй очі шматком тканини. Вона не побачила меча, навіть його тіні, і лезо пройшло крізь її шию з легким зітханням, легше, ніж ножиці ріжуть шовк. Ми всі — ну, більшість із нас, тільки не Брендон, — шкодуємо, що дійшло аж до цього.

Тепер в'язову скриню несуть до каплиці, над якою піднято прапори, щоби покласти її тіло поряд із тілом її брата — Джорджа Болейна.

— Вони ділили ложе, поки були живі, — каже Брендон, — тож доречно, щоби ділили і могилу теж. Побачимо, чи порозуміються вони тепер.

— Ходімо, майстре секретар, — говорить комендант Тауера. — Я підготував сніданок, якщо ви зробите мені таку ласку. Ми всі сьогодні рано встали.

— Ви можете зараз їсти, сере? — Його син Грегорі ще ніколи не бачив, як хтось помирає.

— Ми маємо працювати, щоби їсти, і їсти, щоби працювати, — відповідає Кінгстон. — Навіщо королю слуга, неуважний лише тому, що вчасно не з'їв шматок хліба?

— Неуважний, — повторює Грегорі.

Нещодавно його сина відправили вивчати ораторське мистецтво, і внаслідок цього, хоч йому й досі бракує вправності в риторичі, він почав більше цікавитися окремо взятими словами. Часом здається, що він ретельно перевіряє їхні можливості. Ніби штрикає їх паличкою. Часом (і це порівняння не уникне) він підходить до них із такою самою зацікавленістю, із якою собака нюхає лайно іншого собаки. Ось він звертається до коменданта:

— Сере Вільям, а раніше королів Англії колись страчували?

— Наскільки мені відомо, ні, — відказує комендант. — Принаймні не в мою зміну, юначе.

— Зрозуміло, — каже він, себто Кромвель. — Тож помилки останніх кількох днів це просто через брак практики? Ви не можете зробити щось правильно з першого разу?

Кінгстон сміється від душі. Навпевне думає, що це жарт.

— Мій лорде Суффолк, ви лише послухайте, — говорить він Чарльзу Брендону, — Кромвель каже, що мені потрібно більше вправлятися у стинанні голів.

Такого я не казав, думає він.

— Та скриня з-під стріл була вдалою ідеєю.

— Я б її на купу гною кинув, — каже Брендон. — І братика під неї. І змусив би їхнього батька на це дивитися. Не знаю, що ви собі думаєте, Кромвелью. Навіщо ви його лишили живим, аби він і далі міг робити капості?

Він дивиться йому в очі з люттю, хоча зазвичай лише вдає лють.

— Мій лорде Суффолк, ви часто й самі завдавали образ королю і потім благали про прощення на колінах. І, знаючи вас, я не сумніваюся, що завдаватимете йому образи знову. І що тоді? Вам потрібен король, який не відає, що таке милосердя? Якщо ви любите короля, як ви кажете, зважайте на його душу. Одного дня він постане перед Господом і відповідатиме за кожного свого підданого. Якщо я кажу, що Томас Болейн не становить небезпеки для королівства, значить так воно і є. Якщо я кажу, що він житиме тихо, то так і буде.

Придворні, що йдуть по траві, дивляться на них: Суффолк — із великою бородою, блискавками в очах, масивною грудною кліткою, і майстер секретар — охайний, приземкуватий, квадратний. Вони сторожко оминають сварку, знову сходяться і продовжують розмову на безпечній відстані.

— Заради Бога! — каже Брендон. — Ви повчаєте мене? Мене? Пера королівства? Із того місця, звідки ви походите?

— Хай би звідки походив, а зараз я стою саме там, де поставив мене король. І буду повчати вас щоразу, коли це буде потрібно.

Він думає: Кромвель, що ти робиш? Бо зазвичай він втілення ввічливості. Але якщо не можна сказати правду після страти, то коли ж узагалі можна?

Краєм ока він зиркає на сина. Ми з ним старші на три роки без одного місяця, ніж були під час коронації Анни. Хтось із нас став мудріший, хтось виріс. Грегорі казав, що не витримає, коли почув, що має бути присутнім на її страті. «Не можу. Вона жінка. Я не витримаю». Але хлопчик зумів зберегти лице й не сказати зайвого. Щоразу, коли ти буваєш на людях, учив він Грегорі, знай, що люди за тобою спостерігають, аби зрозуміти, чи ти достойний піти моїми слідами на королівській службі.

Вони роблять крок убік, щоби вклонитися герцогу Річмонду: Герніху Фіцрою, королівському бастарду. Це вродливий юнак із батьковою світлою рум'яною шкірою і рудувато-білявим волоссям: тендітний, мов молоде деревце, яке ще не сягнуло повної висоти. Він нависає над ними обома:

— Майстре секретар? Цього ранку Англія стала кращим місцем.

Грегорі каже:

— Мій лорде, ви теж не ставали навколішки. Як так?